JINA……………………….…………………………………NAMBARI YAKO..................
SHULE………………………………TAREHE…………………….. SAHIHI………………

102/2
KISWAHILI
Karatasi ya 2
UFAHAMU, UFUPISHO, MATUMIZI YA LUGHA NA ISIMU JAMII
MUHULA WA PILI
MUDA: SAA 2 ½

KIDATO CHA TATU

MAAGIZO KWA MTAHINIWA

- Jibu maswali yote.
- Majibu yote yaandikwe katika nafasi zilizoachwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- Tumia hati safi.

KWA MATUMIZI YA MTAHINI PEKEE

Swali	**Jumla**	**Tuzo**
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
JUMLA	80	

1. UFAHAMU (Alama 15)

Soma makala yafuatayo kasha ujibu maswali

Huku ulimwengu unapoingia katika teknologia ya tarakilishi na sera ya utandaridhi, ukweli wa mambo ni kuwa akina mama wamezinduka. Suala la usawa wa kijinsia limeanza kushamiri kote duniani na ole wake mwanamume yeyote ambaye hajawa tayari kutembea na majira. Lakini hebu tuchunguze jambo hili kwa makini zaidi.

Usawa wa jinsia ni nini? Usawa wa kijinsia ni usawa wa binadamu wote; wawe wake au waume. Usawa huu unapaswa kudhihirika katika kugawa nafasi za kazi, utoaji wa elimu, nafasi za uongozi na nyanja nyinginezo zozote za maisha.

Ubaguzi wa aina yoyote ile hasa dhidi ya mwanamke ni jambo linalokabiliwa na vita vikali sana ulimwenguni kote.

Dahari na dahari, hasa katika jamii za kiafrika, kumekuwa na imani isiyotingisika kuwa mwanamke ni kiumbe duni akilinganishwa na mwanaume. Kwa hivyo mwanamke amekuwa

akifanyiwa kila aina ya dhuluma ikiwepo kupigwa, kutukanwa, kudharauliwa, kunyimwa haki zake, kunyimwa heshima na mambo kama hayo. Lakini je, ni kweli kuwa mwanamke ni kiumbe duni asiyefaa kutendewa haki?

Tukichunguza jamii kwa makini tunaweza kuona mara moja kuwa hivyo ni imani potofu isiyo na mashiko yoyote. Ukiimulika familia yoyote ile iliyopiga hatua kimaendeleo, uwezekano mkubwa ni kuwa mume na mke wa familia inayohusika wana ushirikiano mkubwa. Mume anamthamini mke wake na hadiriki kufanya maamuzi muhimu yanayoweza kuathiri maendeleo ya familia bila kumhusisha mke. Mume kama huyo huketi na mkewe, wakishauriana na kufikia uamuzi bora.

Tukitoka katika muktadha wa kifamilia na kumulika ulimwengu wa kazi iwe ni katika afisi za kiserikali au kwenye makampuni binafsi, ukweli ni kwamba kiongozi yeyote yule aliyefaulu katika usimamizi wake mara nyingi huwa na mke nyumbani ambaye wanashauriana kila uchao kuhusu kazi anayofanya hata kama mke hafanyi kazi mahali pale. Hisia na mawaidha anayotoa mke kwa mume wake ni tunu na huenda asiyapate kwingineko kokote hata katika vitabu vya kupigiwa mifano. Hii ni mojawapo ya sababu ambayo huwafanya viongozi wa nchi mbalimbali kupenda sana kuwatambulisha wake na familia zao waziwazi kwa vile wanajua kuwa jamii inathamini sana msingi wa jamii. Kiongozi ambaye hana mke au familia au yule ambaye mke wake hatambuliki, hutiwa mashaka na jamii hata kama ni kiongozi aliye na azma ya kushikilia kazi ngumu ya kuongoza umma.

Tukirudi nyuma kidogo na kupiga darubini mataifa ya mbali, tunaweza kuwaona wanawake mashuhuri walio uongozini ambao hadi waleo unapigiwa mfano. Wanawake mashuhuri waliotoa uongozini ambao hadi waleo unapigiwa mfano. Wanawake hao walisimamia mojawapo ya mataifa yenye uwezo na ushawishi mkubwa zaidi duniani. Ingawa wengi wao sasa wameng'atuka, uongozi wao bado unakumbukwa hata baada ya miaka mingi ya wao kuamua kupumzika, Mifano ni kama: Bi Margaret Thatcher aliyekuwa waziri mkuu wa Uingereza, Bi Bandranaike wa Sri Lanka, Golda Meir wa Israel na wengine wengi katika mataifa kama Indonesia, Ufilipino, Bangladesh, Pakistani na kwingineko.

Katika kufikia tamati, tunapozungumza kuhusu jinsia, hatuna budi kugusia kitafsili masuala nyeti. Kwanza, imani ya kushikilia kikiki tamaduni zisizofaa, ni jambo linalofaa kuchunguzwa kw makini. Kwa mfano, kuna badhi ya jamii ambazo humlazimu mke kurithiwa baada ya kifo cha mumewe. Vile vile baadhi ya jamii za kiafrika zinashikilia kuwa mwanamke hana haki ya kurithi. Kutokana na imani hii, wanawake wengi huishi maisha ya taabu baada ya kutengana na waume zao kwa vile hawana haki ya kurithi chochote kutoka kwa wazazi wao hata kama wazazi hao wana mali nyingi kupindukia. Mali ya wazazi ni haki ya watoto wa kiume wala si watoto wa kike! Hili ni jambo la kusikitisha mno.

Isitoshe, wanawake hukumbwa na kizingiti kingine wanapojaribu kumiliki mali ya waume zao baada ya waume hao kukata kamba. Sababu ni kuwa, baada ya hao wenda zao kuwekwa kaburini, vita vya umiliki wa mali huanza mara moja na mwishowe yule mke maskini hujikuta hana hata mahali pa kulala sembuse mali waliyochuma na mali yake yote kunyakuliwa na aila ya mumewe . Jambo hili linaonyesha namna tulivyoachwa nyuma na uhalisia wa mambo. Ni lazima jamii izinduke na itoke kwenye kiza hiki chenye maki nzito.

MASWALI

(a) Ina maana gani kusema kuwa wanaume hawana budi "kutembea na majira?" (alama2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

(b) Kabla ya uzinduzi huu kuhusu usawa wa kijinsia, wanawake wamekuwa wakitendewa dhuluma za kila aina. Taja tatu. (alama 3)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

(c) Je, ni kwa nini viongozi wengi hupenda kujitambulisha na familia zao? (alama 2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

(d) Je, unaamini kuwa hisia na mawaidha anayotoa mke kwa mume wake ni tunu na huenda yasipatikane kwingineko? Fafanua (alama 2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

(e) Je licha ya kunyimwa haki yake ya kujiamulia, ni matatizo yapi mengine yanayoweza kumukumba mke anayelazimishwa kurithiwa? (alama 3)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

(f) Eleza maana ya maneno yafuatayo jinsi yalivyotumiwa katika muktadha. (alama 3)

Kushamiri………………………………………………………………………………………

Hulka……………………………………………………………………………………………

Azma……………………………………………………………………………………………

SEHEMU YA B:UFUPISHO **(Alama 15)**

<u>Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.</u>

Ama kwa hakika tunaishi katika kipindi kizuri cha historia. Tunachanjwa tukiwa wadogo dhidi ya magonjwa hatari; magonjwa yaliyokosa tiba kwa miaka mingi iliyopita yamedhibitiwa kwa madawa ya kisasa. Yamkini tiba itapatikana siku moja kwa magonjwa sugu yaliyosalia. Lakini ingawa binadamu amejawa na matumaini siku hizi, matumaini hayo yameanza kuyeyuka polepole kwa sababu ya mauaji ya watu barabarani. Maelfu na maelfu ya watu kote duniani hufa kila mwaka au kulemazwa kutokana na ajali za barabarani.

Si ajabu kuwa na ajali nyingi siku hizi kwa sababu magari yameongezeka. Miji mingi siku hizi haikaliki kwa sababu ya wingi wa magari. Kila unapotembea mijini ni magari tu yaliyoegeshwa. Barabara nazo zimejaa magari. Isitoshe, misitu inaendelea kufyekwa ili kutengeneza barabara zaidi za kupitia magari. Kwa sababu ya ongezeko la magari, madhara yanayosababishwa na magari yazidi kuongezeka. Kwa mfano, wavunjaji wa sheria za barabarani wameongezeka na hali kadhalika ajali zinazosababishwa na uendeshaji mbaya zimeongezeka.

Labda huu ndio wakati mzuri wa kudhibiti hali ya mambo kwa kukaza sheria za uendeshaji magari. Mitihani ya udereva, yapaswa kuwa migumu zaidi ya ilivyo sasa; madereva wote wanapaswa <u>kufanyiwa mtihani wa</u> kuendesha gari kila baada ya miaka mitatu hivi. Umri unamruhusu kuendesha gari lolote nao wapaswa kupandishwa hadi miaka 21, na magari yote yanapaswa kufanyiwa ukaguzi kila mwaka.

Ulevi wa aina yoyote, uwe wa pombe au wa madawa, unaweza kusababisha dereva kufanya ajali. Sheria zinazohusiana na ulevi zapaswa kukazwa zaidi. Fauka ya haya, lazima kuwe na viwango vya kasi katika barabara zote.

Maswali

(a) Fupisha aya mbili za kwanza.(maneno 60-65) (alama 8)

Matayarisho

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

Jibu

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

(b) Ni hatua zipi za kukabiliana na uvunjaji wa sheria barabarani zilizopendekezwa na mwandishi? (alama 7)

Matayarisho

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

…………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

Jibu

………
………
………
………
……
………
……
……
………
………
………
……………………………………………………………………………………………………
………
……………………………………………………………………………...

SEHEMU YA C: MATUMIZI YA LUGHA.

a) Eleza tofauti kati ya sauti /dh/na/th/ (al.2)

……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………

b) Tunga sentensi mbili ukitumia **ni** kama kitenzi na kama kielezi. (al.2)

……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………..

c) Tofautisha maana ya sentensi zifuatazo. (alama2)

i) Walipokelewa wageni.

ii) Walipokezwa wageni.

……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………

d) Andika wingi wa sentensi ifuatayo.

Wakati wa kiangazi kuna tatizo linalokumba zaraa. (alama.2)

……………………………………………………………………………………………………
……………………………………………………………………………………………………

e) Andika sentensi hii kwa usemi wa taifa.

Fatuma alisema, "Sofia alinitea nguo yake jana na nitaivaa kesho nikienda Nairobi." (alama.2)

……………………………………………………………………………………………………

f) Tofautisha matumizi ya ngali katika sentensi.

i) Zarika angali anasoma.

ii) Mwanafunzi angalisoma angalipita. (alama.2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
………………………………………………………………………………………………..

g) Bainisha aina za shamirisho katika sentensi hii .
Shangazi alitumiwa baruanamjombangu kwa posta (alama.3)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

h) Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya vishale.
Mganga aliyefarikijanaatazikwa kesho. (al 4.)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
………………………………………………………………………………………………..

i) Badilisha sentensi hii iwe katika hali ya udogo
Jipaka lilirarua jinguo lake. (alama.2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

j) Yakinisha.
Usingekuwa na nia safi asingekusamehe (alama.2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………….

k) Sahihisha sentensi hii
Mtu ambaye anakula mkate ametumana aletewe chai. (alama.2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

L) Andika sentensi mpya kwa kufuata maagizo
Kama watoto hawawathamini wazazi wao hawawezi kufanikiwa maishani.
Anza Ni vigumu……… (alama .2)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

M) Akifisha:
Nani aliyekikata chandarua changu kwa wembe sasa sitaweza kusafiri nilikotaka kwenda kule malaba ninamtaka aje aniombe msamaha. (alama.3)

…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………
…………………………………………………………………………………………………

N) i) Eleza matumizi mawili ya kiambishi ndi-

……
……
………………………………………………………………………………………………………..
……………………………………………………………………………………………………….

ii) Ainisha viambishi awali na tamati katikaneno lifuatalo.

Wameridhiana. (alama.4)

……
……
……
……

O) Tumia amba katika sentesi ifuatayo:

Wanafunzi wapitao mtihani husherehekea. (alama.1)

……
……
.

p) Tumia kivumishi cha nomino kutunga sentensi. (alama.1)

……
……

q) Taja aina ya kirai kilichopigwa mstari katika sentensi ifuatayo.

<u>Walimu wa Kiswahili</u> watawasili leo. (alama.1)

……
……

r) Andika kinyume cha sentensi hii.

Mvulana mmoja ameoa. (alama.1)

……
……

s) Sentensi zifuatazo ni za aina gani?

i) Aliyetoroka ni yule.

ii) Sisi ndisi wezi ilhali wale ni watundu. (alama. 2.)

……
……
……
……
.

SEHEMU YA D: ISIMU JAMII (Alama 10)

Eleza kwa kutolea mifano dhana zifuatazo

(a) Sajili

……………………………………………………………………………………………………

……………………………………………………………………………………………………

(b) Lafudhi

………

………

(c) Lahaja

………

………

(d) Lingua franka

………

………

(e) Krioli

………

……